

Efterskrift

Dette nummer af Kultur og klasse omhandler problemer omkring litteraturhistorie og historieforståelse med baggrund i en række arbejdspapirer der er skrevet til „projekt dansk litteraturhistorie“. „Projekt dansk litteraturhistorie“ er et forskningsprojekt der – med støtte fra det humanistiske forskningsråd – udarbejder en historisk-materialistisk dansk litteraturhistorie, der om nogle år skal udkomme på Gyldendal. Litteraturhistorieskrivning på historisk/materialistisk basis er ikke et arbejde der kan trække på umiddelbare modeller og forbilleder, på en række punkter rejser det omfattende problemer. Nummeret indeholder tre principielle indlæg omkring historieforståelse og historietilgang og to arbejdspapirer med arbejdshypoteser m.v. i tilknytning til en bestemt periode 1848–1901.

Den dominerende strømning indenfor den historisk-materialistiske historieforskning i 70'erne har været den såkaldt 'kapitallogiske' historieforståelse. I denne forståelses ekstreme udgave er „historie“ i snæver forstand ensbetydende med beskrivelse af lovmæssigheder i fænomenverdenen der er styret af en immanent logik, immanente strukturtræk der muliggør en beskrivelse af historiske lovmæssigheder af en 'videnskabelighed' som ligner naturvidenskabernes. En sådan lovmæssighed og dermed en sådan videnskabelighed findes imidlertid kun under den udfoldede kapitalisme i form af kapitalens valoriseringslogik. De førkapitalistiske tidsrum sættes hermed som „førhistoriske“, som perioder der ikke besidder en historie i snæver forstand, idet den historiske bevægelse ikke er styret af en dominerende logik, men derimod af en række heterogene momenter. Også indenfor den udfoldede kapitalisme vil en række fænomener der traditionelt er blevet beskrevet „historisk“ falde udenfor historien fordi de kun delvis eller slet ikke er kapitalsubsumerede. De fænomener der kan beskrives 'historisk' i denne opfattelse af historie udgør således kun en forholdsvis lille del af de fænomener der både indenfor en historisk-materialistisk og en borgerlig histo-

rieforskning opfattes som historiebeskrivelsens genstandsområde.

De tre principielle indlæg kan alle ses som opgør med en kapitallogisk historieforståelse og som forsøg på at anvise veje til beskrivelse af de fænomener der falder udenfor en kapitallogisk historieforståelse.

Baggesens arbejdsrapport kobler kritikken af den kapitallogiske historieforståelse sammen med kritikken af hvad han kalder en ideologikritisk-likvidatorisk litteraturhistorie. I kritikken af den kapitallogiske historieopfattelse/litteraturhistorieopfattelse er der som implicit præmis at en kapitallogisk historieopfattelse er identisk med en „videnskabelig korrekt fortidsanalyse“, hvorved Baggesen principielt forhindrer sig i at foretage en videnskabelig kritik af den kapitallogiske historieopfattelse, hvilket forekommer unødvendigt defensivt. Man kan inddele Baggesens indvendinger i tre:

1. En videnskabelig (kapitallogisk) litteraturhistorie ender i en prospektiv reduktionisme: hele historien er kimformer hvorved man „tenderer til at fremstille historien som en række transformationer af det allerede givne. I sådan en historieforståelse får revolutionen ikke en ærlig chance, og det radikalt nye kan slet ikke optræde i den.“ Baggesen peger her på at en række faktiske, i almindelig forstand historiske fænomener ikke lader sig forstå og forklare indenfor en kapitallogisk begrebsramme. Når derfor en kapitallogisk historieforståelse i bedste fald må kritiseres som partiel er begrundelsen ikke alene den som Baggesen fremfører: et blot ikke-videnskabeligt ønske om at give „revolutioner“ m.v. en chance, men også den videnskabelige: at den kapitallogiske fremstilling ikke giver en fyldestgørende forklaring på en række historiske forhold.

2. En videnskabelig (kapitallogisk) litteraturhistorie medfører pseudo-objektivistiske historiefremstillinger, hvis værdiforestillinger er en plat positiv accept af historiens faktiske retning: de positive, „progressive“ elementer er dem der „har befordret en moderne kapitalistisk udvikling“. I en streng kapitallogisk historiefremstilling ville ord som „progressiv“ og „regressiv“ imidlertid ikke være normative, men rent deskriptive termer, og kun indirekte, i det omfang man til logikken koblede forventningen om at den *med nødvendighed* måtte føre til sin egen ophævelse fordi den *med nødvendighed* måtte føre frem til so-

cialismen, ville ordene progressiv og regressiv være éntydigt identiske med positiv og negativ under historiens samlede synsvinkel. Tilknyttet en mere eller mindre kapitallogisk objektivistisk historieforståelse har der da også fungeret vidt forskellige vurderinger af den historiske udvikling: i slutningen af 60'erne og beg. af 70'erne en overvejende optimistisk, i de seneste år en overvejende pessimistisk vurdering, sidstnævnte med tilknytning til Marx's elendighedsteori, blot med en bredere definition af elendigheden. Også udfra en videnskabelig historieforståelse må en sammenblanding af deskription og normativitet kritiseres. At beskrive hovedtendenser i historiens gang er ikke det samme som at beskrive retningen for det politisk ønskelige. Ligeledes er en historiefremstilling der bortskærer alt andet end de mest abstrakte træk af hovedtendenser i udviklingen kritisabel udfra en videnskabelig synsvinkel. Og dermed er en eliminering af det som Baggesen kalder det „radikalt nye“ og „det muligt historiske“ fra den historiske fremstilling en uvidenskabeliggørelse af den historiske fremstilling. Men også udfra en politisk synsvinkel vil en amputeret-objektivistisk historiefremstilling være værdiløs, idet den beskærer mulighederne for udfra en videnskabelig forståelse af historien i dens kompleksitet at foretage indgreb i denne til ændring af de tendenser og potentialer man udfra en videnskabelig analyse har fundet i den historiske udvikling. Erkendelsen af begrænsningerne (såvel som handlingslammelserne) ved den kapitallogiske historietilgang har da også været i stigen.

3. Baggeses tredje indvending mod den objektivistiske eller som han kalder den den „videnskabeligt korrekte fortidsanalyse“ er at den ikke kan tjene til handlingsvejledning, som politisk vejledning. I en deterministisk historieforklaring kan forståelse af historien kun tjene til at forudsige fremtiden, ikke som instrument til at ændre fremtiden. En relevant kritik af dette standpunkt ville være at en sådan deterministisk historieopfattelse var forkert, stred mod den foreliggende viden, og *ikke* en kritik der blot tog sit udgangspunkt i at en sådan opfattelse ikke var *ønskelig*. Sidstnævnte holdning kan idealtypisk ses i de mere vulgære udgaver af den franske efterkrigseksistentialisme, hvor der skete en sammenkobling af et opgør med forskellige former for årsagsforklaringer og sammenhængsforklaringer (psykoanalyse, historisk materialisme etc.) og en principiel postulering af

handlingsfrihed; principiel subjektiv frihed. I mindre vulgære dele, som f.eks. repræsenteret af Sartre forsøgtes et historisk studium der havde til formål at bestemme den subjektive handlingsmuligheds omfang på grundlag af en bestemmelse af omfanget af de deterministiske processer og dermed også determinismens grænser, den subjektive handlingsfriheds rum. At bruge historien til en sådan bestemmelse af mulighederne for den subjektive handlingsfrihed er impliceret i Baggesens opfattelse af historien som noget der ikke blot er en kapitallogisk kæde, men er noget faktisk, materielt, en åbning mod det radikalt nye. Men han hæmmes af at han som modsætning til en kapitallogisk historieopfattelse sætter begrebet historieskrivningen som traditionens bærer, der forekommer som opstillet i modsætning til en videnskabelig-analyserende holdning til traditionen. Begrebet traditionsbærer står ikke helt klart i det principielle afsnit. Baggesen forsøger at demonstrere dets anvendelighed i forbindelse med problemerne ved en beskrivelse af 'guldalderen' som periode. Her betyder 'traditionsbærer' at man ikke blot skal formidle biedermeieridyllen som opium, men også som suk/utopi, ikke alene som repressiv ideologi, men også som ønskeforestilling. Han giver som eksempel på periodens 'utopier' „nationalfølelsen“, der ikke udelukkende er „(små)borgerligt ragelse“, hvorfor man skal have en „historieformidling, der sætter folk i stand til at knytte denne nationalfølelse, der er ægte nok, rigtigt historisk an – altså om at formidle denne følelse som den udspringer af og indgår i både undertrykkelsens og befrielsens historie“. I dette eksempel forekommer det imidlertid at „traditionsbærer“-holdningen i lige så høj grad som den kapitallogiske tilgang fungerer som en sammenblanding af normative og deskriptive elementer (ord som „ægte“, „denne følelse“). Vi skal jo både beskrive opkomsten af nationalfølelsen og opkomsten af arbejderbevægelsens „internationale følelse“ der jo også er ægte nok, og der er ikke noget specifikt traditionsbærer-sted, hvorfra vi fra den historiske beskrivelse uformidlet, „upolitisk“, kan råde og dømme mellem f.eks. „Danmark“ og „EF“. En videnskabeligt „korrekt“ fortidsanalyse vil imidlertid kunne give os et mere kvalificeret *grundlag* at vurdere på, og dermed vurdere hvilke traditioner man vil støtte og hvilke man vil modarbejde politisk. Men uformidlet at lade politiske ønsker styre den videnskabe-

lige analyse ville gøre denne til en udfoldelse af subjektivisme.

Hougaards artikel *Argumenter for historien* indledes med en fremstilling af hvad der kaldes „det borgerlige historiesyn“ og „den borgerlige tænkning“ og den marxistiske kritik deraf. Denne kritik formuleres som: „den borgerlige tænkning er *ahistorisk*. Dette betyder ikke at den borgerlige videnskab ikke har tænkt over historien, men derimod at den ikke har tænkt historisk. Indenfor humaniora har nok især dannelsesstraditionen bidraget til at spærre for en historisk tænkning. / ... / Dannelsesstraditionens hovedinteresse har været socialisationsteorien. Den er blevet udviklet på et individualistisk grundlag, der svarer til det tidlige borgerskabs erfaringer, men uden det tidlige borgerskabs radikale materialisme,“. Hougaard påpeger at „Den borgerlige tænkning blev overladt til embedsstanden“. Den danske og tyske dannelsesstradition ses som „en regression bag om f.eks. de engelske empirister og bag om rationalismen, hvor disse på et individualistisk grundlag dog udviklede samfundsteorier, dér blev forståelsen af individets eksistensbetingelser alene dannelsessteoriens interessefelt.“ I denne fremstilling ligger implicit en registrering af at den sociale udvikling i Danmark og Tyskland på en række afgørende punkter adskiller sig fra udviklingen i England. Der var ikke hverken i det 18. årh. eller i beg. af det 19. årh. et omfattende handels-, industri- og finansborgerskab, men derimod en enevældig embeds- og godsejerstat som ikke besad en borgerlig radikal-materialistisk tankegang. Derfor er det måske også lidt problematisk for en historisk indsigt at se dannelses- og socialiseringsforestillingerne som „regression bag om f.eks. de engelske empirister“. Grundlæggerne af dannelsesstraditionen var ikke borgere i nogen streng betydning af ordet, og der eksisterede ikke en hjemlig borgerlig tradition bagom hvilken de regrederede, kun en abstrakt „europæisk borgerlig tænkning“, en tænkning i England der socialt var årtier foran f.eks. Danmark. Som historisk fænomen må man derfor indtage en mere kompleks holdning til „dannelsesstraditionen“, både i den form den har under den sene enevælde og den form den får senere bl.a. under indflydelse af den franske positivisme, en kompleksitet af rationalisering, legitimering og tilpasning. I socialiseringsforestillingerne indenfor 'dannelsesstraditionen' ligger der reelle indsigter i en række socialiseringssammenhænge, reelle rationa-

liseringer af sammenhænge mellem individ og samfund der tidligere var faldet udenfor en systematisk iagttagelse. Samtidig får dannelsesstraditionen karakter af en tilpasningsteknologi i det omfang den har sit tyngdepunkt blandt den senenevældige eller den borgerlige stats embedsmænd, for hvem en blanding af individuel tilpasning og forsigtig reform danner den politiske horisont. Men også mere radikaltborgerlige emancipatoriske strømninger har fungeret på dannelsesstraditionens overdrev, således i sidste tredjedel af det 19. årh. hvor positivisme, borgerlig radikalisme m.v. i de foretagne socialiseringsstudier ikke éntydigt er udtryk for en historieløs tilpasningslære. Selv for Vilh. Andersen gælder det at Hougaards kritik på den ene side abstrakt eller i forhold til det nutidigt mulige er rigtig, men ved kontrast til senere borgerlig litteraturskrivning ses at der i socialisationsforestillingerne ligger reelle momenter af historisering der i senere fremstillinger er væk. Der lå i positivismens forestillinger om sammenhænge mellem liv og værk en erkendelse i forhold til senere tiders autonomistiske forestillinger om værket, selvom dens borgerlige begrænsning lå i at individkategorien udgjorde indsigtens rygrad.

Hougaards hovedsigte er at vise på hvilken måde den borgerlige historieforskning gør de historiske erfaringer til vilkår, og han paralleliserer denne borgerlige historieforskning med en hypotetisk kapitallogisk historieforskning der er en blot „undersøgelse af formsubsumtionens egen indre lovmæssigheder“. „en logicistisk forståelse af den kapitalistiske samfundsstruktur er ikke blot historisk bornert, men en regression bag om borgerlige positioner.“, fordi de borgerlige historikere i det mindste havde en interesse i historiens stoflighed, selvom analysen afhistoriserer stoffet, og forskningen ville berøves muligheder for „at opsamle historiske erfaringer“. Hougaards kritik af en kapitallogisk historieforståelse er her på linje med Baggesens. Han giver derefter nogle eksempler på nytten af et historisk studium: 1. For at forstå de moderne kapitalistiske institutioner m.v. er man nødt til at kende deres historiske dannelsesproces for derved at få muligheder for at intervenere på baggrund af denne viden. 2. Træk i det kapitalistiske samfund er rudimenter fra førkapitalistiske epoker. Disse træk studeres bedst i de epoker hvor de var dominante. 3. Set fra en anden synsvinkel betyder

dette at det ikke er muligt blot hermeneutiskimmanent at foretage en analyse af det borgerlige samfund, idet dette kun er muligt ved at iagttage de historiske ændringer som kapitalismen medfører i analysen af ændringsprocesserne: „Rekonstruktionen af det borgerlige samfunds historiske karakter kræver, og det lyder nu næsten tautologisk, et historisk studium.“. Til illustration af denne vigtige pointe har Hougaard givet en række eksempler hvad man vel mere må betragte som arbejdshypoteser om forholdet mellem kapitalistiske og førkapitalistiske bevidstheds- og oplevelsesformer end som færdige forskningsresultater. Ændringer i bevidstheds- og oplevelsesformer får en mere udførlig behandling i artiklen 'Studiet af før-kapitalistiske bevidsthedsformer' af Martin Zerlang.

Mens Hougaards hovedsigte med kritikken af en i snæver forstand kapitallogisk historietilgang er at vise betydningen for forståelsen af nutiden af en historisk analyse af førkapitalistiske og tidligkapitalistiske historiske fænomener i deres historiske specificitet, er Zerlangs sigte mere metode- og substansretten: hvordan kan vi overhovedet studere førkapitalistiske bevidsthedsformer? Den kapitallogiske historieforståelse sætter nogle begrænsninger på hvad der opfattes som historisk videnskabelighed, men overfor dette fremhæver Zerlang at ganske vist er det først med den udviklede kapitalisme at grundlaget for en historisk materialisme er blevet tilvejebragt, men dermed er ikke sagt at elementer der i studiet af den udviklede kapitalisme indgår i specifikke relationer ikke også udsiger noget om samfund hvor elementernes indgåen i samfunds„helheden“ foregår på anden vis. (Idet Zerlang bl.a. henviser til Marx's bemærkninger om menneskets anatomi som nøglen til abens). Man kunne i forlængelse af dette forestille sig en beskrivelse af førkapitalistiske samfund der benyttede en sådan historisk-materialistisk metodik i kombination med og som styringsprincip for en form for hermeneutik der vanskeligt helt kan udryddes i studiet af førkapitalistiske samfund i det omfang studiet af disse skal fastholde deres ureducerbare specificitet og ikke blot se dem som kimformer til senere udfoldede former. Som *sin* forestillingsramme benytter Zerlang imidlertid et begreb fra Lukacs „den nødvendige anakronisme“ der er et modificeret kimformsbegreb.

I sin beskrivelse af udviklingen i bevidsthedsformerne er Zer-

langs udgangspunkt i højere grad *rudiment*-forestillingen, med udgangspunkt i forestillingen om at de psykologiske mekanismer der f.eks. i den moderne funktion af det ubevidste som beskrevet af Freud er rudimenter af psykologiske mekanismer der tidligere fungerede mere udfoldet.

Udover Freud benytter han Norbert Elias', Benjamins og Bakhtins forestillinger om ændringerne fra førkapitalistiske til kapitalistiske samfundsforhold. Dette sker på grundlag af en problematisk identificering af Freud-Elias' og Benjamins forestillinger om denne overgang.

Norbert Elias taler særlig om opbyggelse af overjegsfunktioner og driftafkald *som forudsætning for* en kalkulerende rationalitet, hans begreb „selvovervågning“ er i sig selv ikke en bestemmelse af den kalkulerende rationalitet men dennes strukturelle forudsætning: den overjeg-styrede selvbeherskelse og impuls kontrol der er nødvendig for at den kalkulerende rationalitet kan fungere. Den har karakter af driftafkald, fortrængning (f.eks. af kropslighed, tilsløring af det nøgne legeme, undertrykkelse af kropsfunktioner – smasken, prutten, spyttten, samleje – umiddelbarhed i reaktioner, f. eks. „grisk“ griben efter maden, fortrængning af det dyriske køds dyriskhed til fordel for det forarbejdede kød, jeg-afgrænsning f.eks. i forhold til fællesfad, i forhold til fællesovning osv.). Disse driftafkald/sublimeringer ser Elias – i forlængelse af alm. borgerlig tankegang f.eks. også Freud – som et led i civiliseringsarbejdet. De er i sig selv en samfundsmæssig irrationalitet, men foretager den samfundsmæssige driftformning der danner basis for den instrumentelle rationalitet, fornuft. Freud vil imidlertid indskrænke dysfunktionaliteter i systemet ved professionelt-psykologisk eller oplysende at underkaste den samfundsmæssige „civiliseringsnatur“ en rationel analyse der kan træde ind og korrigere de værste dysfunktionaliteter.

For Freud og Elias kunne man sige at der ikke umiddelbart er tale om en stadig fremadskridende rationalisering; sublimering er ikke det samme som rationalisering. Driftstruktureringen antager stadig mere komplicerede former, hvoraf nogle har karakter af en rationalisering, men denne rationalisering medfører andre irrationaliseringer, ikke plat at forstå som at summen af rationalisering og irrationalisering er konstant, men at forstå som *forskellige* strukturer. Iøvrigt kan man i de senere årtiers

kapitalistiske udvikling se tendenser væk fra en uformidlet selvovervågning til fordel for samfundskonstrueret „overvågning“ og styring; eksempel: den Elias'ske trafik foregår tendentielt mere og mere i segregerede trafiksystemer med en fysisk/ydre regulering der nedsætter spillerummet for selvkontrollen, produktionssystemerne bygger mere og mere på „samfundsbestemte“ rammer hvor individets eller de selvstyrende gruppers rolle spiller en tilbagetrukket og „systemopfyldende“ karakter.

Når Benjamin taler om erfaring – hans forestillinger om det „traditionalistiske samfund“ hvori *erfaring* og ikke *oplevelse* er det typiske – er der en synsvinkelforskel fra f.eks. Elias. Der sker en harmonisk sansning af omverdensfænomener fordi disse fænomener hovedsagelig er identiske og hænger harmonisk sammen i et statisk samfund. Man kunne sige at Benjamins traditionelle samfund er bondelandsbyen som sat af det tidligborgerlige samfund, med mildnelsen af den værste naturtvang. Elias feudalsamfund har uhæmmede feudalherrer der for et godt ord overfalder hinanden og udplyndrer hinanden, røvere og stimænd, overfald af vilde dyr osv. Der sker en stadig *omverdensovervågning* modsat det borgerlige samfunds individers selvovervågning. Benjamins storbytrafik og Elias' middelaldervej adskiller sig kun kvantitativt, i kraft af den større intensitet af indtryk. Benjamins storby er storbyjunglen i kontrast til landsbydyllen. Elias' storby er kun formelt en jungle, reelt ophæver overjag/selvovervågning en række af de naturgroede junglerelationer til „fordel“ for en inderliggørelse af problemerne.

Benjamin taler således i modsætning til Freud mest om dysfunktionaliseringer der kommer fra bevidsthedsområdet, fra jeg-område m.v. Den rationalitet som fungerede i det traditionalistiske samfund fungerede i en enhed af rationalitet som strukturelt system og sansekonkretion. Kalkulationen var uopløseligt sammenbundet med dens genstande i en sansekonkret totalitet. Kalkulationen, rationaliteten er derimod i det udviklede kapitalistiske samfund (: „storbyen“) løsrevet fra en umiddelbar sammenknytning med sansekvantiteter. Benjamins holdning til denne relative „naturgroethed“ i rationaliteten tenderer til at overse de traumatiske effekter af naturtvang i vid forstand; underkastetheden under umiddelbare naturlignende fremtrædelsesformer eller samfundsmæssig „natur“ uden mulighed for en fra

naturforbundetheden *frigjort* rationalisering i forhold til fænomenverdenen omtales ikke og hvis man satte sagen på spidsen kunne man sige at en del af den „dybde“ Benjamin implicit finder i det traditionalistiske samfund er skæbneacceptens kosmiske dybde, samtidig med at han med rette påpeger begrænsningerne for individets muligheder for en mere omfattende rationalisering af sine eksistensvilkår i de kapitalistiske metropoler.

I Benjamins beskrivelse af forholdet mellem erfaring og oplevelse tager han udgangspunkt i Freuds beskrivelser af chock-tilstande hos patienter fra 1. verdenskrig („granatchock“), i „*Hinsides lystprincippet*“. Netop denne bog, skrevet under indtrykket af 1. verdenskrig og det sammenbrud for en borgerlig-rationalistisk optimisme, markerede mere end noget andet skrift Freuds „vending“ i ontologisk retning, hvor relevante psykologiske iagttagelser i stigende grad fortolkes ind i en pessimistisk-metafysisk ramme. På samme måde kan man se en stigende tvetydighed overfor den sociale udvikling i Benjamins skrifter fra slutningen af 30'erne i forhold til optimismen fra slutningen af 20'erne og beg. af 30'erne. Auraproblematikken handler bl.a. om nedbrydningen af en magisk-kultisk omverdenserfaring i en mere kompleks problemformulering end i Baudelaire-behandlingen. I lyset af udviklingen i slutningen af 30'erne er pessimismen forståelig men ikke umiddelbart videnskabelig anvendelig.

En række af de ovenstående problemer skal ses i lyset af at de socialpsykologiske overvejelser som Benjamin, Elias og Freud foretager må ses som første skridt. Udgangspunktet for de socialpsykologiske overvejelser er i sidste instans det isolerede subjekt i dets reaktioner på den omgivende samfundsmæssighed. Dette får særlig problematiske konsekvenser for forståelsen af de psykologiske forhold i de industrielt/kapitalistiske samfund. Freud og delvis Elias giver en række elementer til beskrivelsen af determinanter i formningen af den borgerlige rationalitet, men må i sidste instans give op overfor en mere tilbundsgående analyse af samspillet mellem individ og samfund, herunder samfundsmæssighedens inderliggørelse som f.eks. overjæg, og kun beskrive overjægfunktionernes historisk-empiriske fremkomst (Elias) eller i den subjektive socialiseringshistorie

(Freud) tilsat lide generel historiefilosofi. Ligeledes må såvel Freud som Benjamin lade de samfundsmæssige forhold uanalyseret der modvirker rationaliseringen, gør den partiel, lader individet tilbage med partielle oplevelser eller livshistorisk formede driftsmæssige antinomier som ikke individuelt kan rationaliseres.

Ved sammenbringningen af Elias, Freud og Benjamin har Zerlang således påpeget et vigtigt forskningsområde, konstitueringen af en historisk psykologi, men for at udstikke retningslinjerne for dette forskningsarbejde mangler der endnu en række såvel historiske som metodiske overvejelser.

Zerlang går derefter over til sit hovedærinde: at vise at begreberne fra Freuds drømmelære kan benyttes til analyse af førkapitalistiske bevidsthedsformer, særlig allegori og groteske, men også mere generelt at de tankeformer der præger førkapitalistiske samfund har den del til fælles med det ubevidstes funktionsmåde og adskiller sig fra en kalkulatorisk-instrumentel rationalitet. Z. nævner særlig fortætning, forskydning og omsætning af tanker til billeder, selvom han tager forbehold overfor at opfatte forholdet mellem kapitalisme og førkapitalisme som forholdet mellem rationalitetens epoke og ubevidsthedens epoke. Han starter med at påpege ligheder mellem den middelalderlige allegori og Freuds drømmelære, og allegoriens afstand fra en instrumentel rationalitet. Eksemplet er problematisk, fordi allegorien ikke (som f.eks. magiske frugtbarhedsriter) fungerer i forhold til naturbeherskelse, men derimod fungerer ideologisk, i form af social beherskelse og social legitimering. Den skal derfor mere sammenlignes med moderne ideologiske former som litteratur og mytiseringer i det omfang disse ikke har objektiv samfundsmæssige forhold som væsen for deres fremtræden. Den højere gejstlighed legitimerede og rationaliserede det feudale samfund. Legitimerede ved en universel-harmonisk fremstilling af et voldeligt udbytningsforhold, rationaliserede ved at universalisere/generalisere de iagttagelige livsforhold. Naturbeherskelsen lå delvis udenfor standens regie, dyrkning af jorden, bygning af vind- og vandmøller, kalkulationer over katedralbuers bæreevner osv. var henlagt til andre stænder og fungerede indenfor rammerne af en ikke generaliseret håndværksmæssighed. Den rationalitet der skulle benyttes til udtænkning af epicykler m.v.

var ikke ukompliceret men spillede ingen rolle for den umiddelbare udbytning der dannede basis for standens standeksistens. Den krigsteknologi der dannede grundlaget for udbytningen var endvidere ligeledes af relativ ukompliceret karakter. Rationaliteten, den bevidste systematik i den middelalderlige allegori var vel nærmest større end i mange tilsvarende ideologiske produkter i nutiden, på samme måde som Lévi-Strauss har påvist en højt-opdreven rationalitet i „primitive“ myter. Forskellen mellem kapitalisme og tidlig- og højfeudalisme ligger ikke kvalitativt i forskellen i 'rationalisme', men derimod i forskellen mellem 'rationalisme' og *instrumentel* rationalisme, de af kapitalismen satte nye vilkår for instrumentaliseringen af rationaliteten i forhold til naturbeherskelse og social beherskelse, og deraf den effektførogelse af rationaliseringerne på de af den instrumentelle rationalitet isolerede og udvalgte problemområder. Omend problemer som arternes oprindelse er løst, så er ontologiske problemer som verdens oprindelse jo ikke blevet „løst“ men blot sat i parentes som forudsætning.

Efter at have behandlet allegorien under synsvinklen ligheder med funktionsmåder i det freudske ubevidste behandles grotesken på tilsvarende vis. Det er imidlertid værd at fastholde, at grotesken fungerer socialt antagonistisk i forhold til allegorien. De rationaliseringer og legitimeringer af de bestående hierarkiske strukturer som fremføres i allegorien dementeres og latterliggøres i grotesken. Den markerer en „folkelig“ protest som i sin form er en abstrakt negation af de herskende forestillinger men i en konkret-sanselig form. Abstrakt fordi de egalitære forestillinger som grotesken udtrykker ikke kunne forbindes med en konkret politisk praksis, hvilket der i betragtning af de historiske omstændigheder ikke er noget mærkeligt i. Den fremfører derfor konkrete egalitære ønsker som ikke kan instrumentaliseres. Dermed bliver den ikke umiddelbart identisk med drømme, andet end i den forstand at den repræsenterer driftkrav og forestillinger der overskrider rammerne for hvad den givne sociale realitet accepterer eller indløser. Men det er ønske om socialisme også i vore dage og derfor er sådanne ønsker ikke bare udtryk for noget der ligner den natlige indre hallucinationsbevægelse ud mod det sensoriske apparat. Dermed ikke sagt at elementer i Freuds drømmelære ikke kan bruges til beskrivelse

af grotesken, såvel som til beskrivelse af nyere tekster, men at andre aspekter, beskrivelsen af sammenhænge mellem livsforhold og forestillingsforhold, f.eks. de også af Zerlang omtalte fænomener omkring subjekt-objekt-adskillelsen m.v. er nok så relevante som en principiel primitivisering af den feudale psyke.

På samme måde gælder det om Zerlangs afsluttende afsnit om øjet og socialhistorien at autonomiseringer af undersøgelsesfeltet giver visse problemer, særlig når slutresultatet sættes sammen med meget omfattende sociale ændringer. Sammenkobling af begreber som „selvtvang“, „visualisering“, „æstetisering“, „varesamfund“ m.v. kræver en række formidlinger. Her inddrages f.eks. Medusas og hekses onde øjne, hvilket ses som udtryk for en selvtvang i et førkapitalistisk svøb, selvom man måske nærmere kan beskrive fænomenet som en dæmonisk skæbnemæssig opfattet oplevelse af fremmedbestemthed, blikket der reducerer til totalobjekt, oplevelsen af fremmed-reguleringen som naturmytisk fænomen. Emblem-benyttelse ses som udtryk for regression, selvom det kan ses som udtryk for en uproblematisk hierarkisk harmoni i et hierarkisk opfattet samfund. Overhovedet er benyttelse af begreber som „regression“ udenfor en snæver sammenhæng med en deskriptiv livshistorisk fremstilling problematisk. At bestemte oplevelsmæssige fænomener først registreres udviklingsmæssigt på et bestemt tidspunkt, f.eks. oralitet eller narcissisme, er ikke dermed et udsagn om dets funktion i forskellige former for historisk bestemte psykologiske former eller forskellige former for voksenpsyke. Når der i psykoanalysen sker beskrivelse af psykologiske udviklingsforløb, ser man f.eks. at tidligere psykiske elementer indgår på forskellig vis i senere psykiske struktureringer, f.eks. at narcissistiske former der dukker op på et tidligt tidspunkt senere indgår på ændret vis i senere struktureringer. En normativisering af forløbet, f.eks. i form af at de senere former skulle være mere „lødige“ former løsrevet fra en blot deskription af elementernes indgåen i forskellige, historisk producerede typer, er imidlertid en problematisk videreførelse af Freuds hypostasering af et bestemt (borgerligt) socialiseringsforløb til quasinatur og socialiseringsnorm. Dermed være ikke sagt at Zerlang tilslutter sig en sådan hypostasering, men blot at hans kilder: (Marx i hans abemenneskemetaforik og Freud) i deres videnskabsforståelse havde

elementer af en Darwinistisk-evolutionistisk antropologi, til hvilken man må fastholde en kritisk position for ikke at komme til for hastige naturaliseringer af de historiske udviklinger og dermed følgende normativisering af de faktiske historiske udviklingstræk.

Til de to arbejdspapirer vedr. perioden 1848–1901 skal blot bemærkes at ligesom de tre teoretiske indlæg skal de analytiske papirer også ses som diskussionsoplæg og problemløsningsforsøg mere end som færdige beskrivelser. Således er de vægtninger af stoffet der fremtræder i papirerne, f.eks. vægtningen af forholdet mellem mellemlagslitteratur og andre former for litteratur udtryk for stadier i en forskningsproces, ikke endelige vægtninger. I betragtning af den bredde i forskningen omkring socialhistoriske problemstillinger og det omfang problemstillingerne har, har redaktionen af *Kultur og klasse* set det ønskelige i at disse forskningsmæssige problemstillinger og løsningsforsøg kunne blive genstand for diskussion også udenfor projekt dansk litteraturhistorie.

Torben Kragh Grodal